

Báró Wesselényi Miklós és munkái.

(Második közlemény.)

Szónoki beszédeinél is becsesebbek, maradandó alkotások könyvei, melyeket lángoló hazafiság s politikai mély belátás jellemeznék s a melyekből jóslélek szólal meg. Egy igazi politikus s államférfiú munkái.

Talán megokolt, ha munkáival, melyek irodalmunkban nincsenek eléggé méltatva s ma, mondhatom, majdnem ismeretlenek, mert alig is kaphatók, részletesebben foglalkozom.

A *Balítéletekről* cz. könyvét 1831-ben írta. A címnap szerint Bukarestben nyomták 1833-ban. Hogy miért külföldön, arról felvilágosítást nyújt az *Értesítő* cz. fejezet, hogy t. i. a könyvnek még 1832 közepén kellett volna Pesten Hartlébennél megjelenni; de a nyomást megakadályozták hatalmas kezek, holott már a cenzurát is kiállta s az első ívek már sajtó alatt is valának. A könyv, a címnap állításának daczára, nem Bukarestből, hanem Hartlében Adolf lipesei nyomdájából került ki s jutott hozzánk.

A nagy ember e könyvét akkor írta, a mikor népszerűségének tetőpontján állott, mint az ellenzék vezére. A munka a reformmozgalom bölesejében született s telve van új és magvas gondolatokkal, eszmékkel, a nemzethez intézett tanácsokkal, tapasztalatait föltárva támadja a közélet ferdeségeit, balítéleteit, maró gúnnyal ostromozza az ósdiak hibáit, mulasztásait, esiszotalatlanságát. A villámszóró szónok higgadt, érett, megfontolt tanácsokat osztogat. Nem tekintve a nyelvnek nehézségeit, melyeken érdemes áttörni a belső tartalomért, s hogy sokszor terjengő, egy-egy gondolat körül hosszasan elmélkedik, elidőzik s mert még sem fejezte ki eléggé megvilágítva: vissza-vissza is tér

hozzá, hogy kiszélesítse: a *Balíté etekről* igen élvezetes mű, melyben lépten-nyomon költői szépségekkel is találkozunk.

E könyvét (mely 323 lapból áll) báró Wesselényi Farkasnak s Ferencznek, öcseseinek ajánlja, a kikhez bevezetésül hangulatos levelet intéz, melyben kifejti, hogy értékesíteni kívánja szerzett tapasztalatait, használni kíván némely észrevételeivel, közli „eddigie élte s eszmélési“ gyümölcseit, némely tárgyakról véleményét. „Azzal, hogy korosodunk, erősebbek, szebbek, boldogabbak nem leszünk, sőt ellenkezőleg.“ A mint költőileg színezi: „Tűnnek a tárgyak tündér képei, elhalványúl ama rózsaszín, melyet kedv s öröm, az egészség s ifjúság ezen bájos leányai mindenre leheltek. Tapasztalásunk száraz nyara szalmává érleli esalódásaink gyengéd, szép virágit.“ Valóban helyes tehát, ha az elvesztett jókért kárpótolva van az „idősebség“ a tapasztalatokkal, de a melyeknek csak akkor van beese, ha azokat a mások hasznára fordítjuk. Ez indítja a jó tanácsok adására.

Az *Előszó*-ban sok szép képpel világítja meg azokat a hiányokat, melyek gondolatainkban, képzeleteinkben; vagyis *eszünkben* levők s a melyek cselekedeteinkben találhatók. A cselekedeteinkben található hibáknak a „következési érezhetőbbek, kiáltóbbak“, azért ezeket szokták megtámadni; de ő abból a nézőpontból, hogy a cselekvénynek gondolat az előidézője, fontosabbnak ítéli a gondolatainkban rejtőző hibákat, mert ezek szokták szülni a cselekedetekben jelentkezőket.

„Ezek a kiszórt kövek — úgymond — halálos gőz, pusztító tűzfolyam, melytől rettenet, borzad minden; de amazok veszélyes gyomrából forrnak ki; az a kráter, habár rémítő üregét a belőle kirohanó lánggomolyog miatt senki sem látja, sok nem is sejtíti.“ „Képzeateink, gondolataink, szándékaink“ a mi tulajdonaink; de a mikor azokat akaratumk ereje, vagy a körülmények hatalma tette változtatja: már akkor nem rendelkezünk velök. „Mint a magasra lött nyil lövője keze által repül, de hogy meddig, hová repül, az már nem tőle függ: ép úgy süvöltene el tetteink „akaratunknak többnyire a körülmények erős keze által felvont ívéről s többé azokat megállítani, vagy visszatéríteni nincs hatalmunkban.“

„Kétségen kívül legfontosabbak a cselekedeteinkbeli hiányok s hibák“ — mondja aztán, mert a tettek hibái, vagy félszégei ártanak magunknak s másoknak; de mivel cselekvéseink részint első lételeket, részint módosításukat gondolataink s képzeateinkből veszik

s minthogy a vélemény, mely egyes személyeknek szintűgy, mint nemzeteknek egész éltök folytát s minden cselekvéseik rendjét igazgatja, egyedül a helyes vagy helytelen gondolatoktól s képzetektől függ: azért azoknak csonkasági s tévedési legfőbb okai mindazon hátramaradásoknak, melyeket minden lépten látunk; ezek szülik mindazon elfacsartságokat, melyek az ég legszebb adományának, az észnek a mennyei fényét homályosítják, melyek az emberre mért szép örömek s áldások malasztjait keserű méreggá varázsolják s gyakran legundokabb bűnöket uralnak az erény földre döntött királyi székén.“ „Hibás vélekedések s fonák képzeteknél nincs boldogságunknak nagyobb ellensége, sem gonoszabb métélye az emberi társaságnak. Töbnyire indulatoktól vevén eredetöket, azoknak zivaraiból táplálkoznak. Szelidség s gyöngéd érzések letipratnak, hol ezeknek dühe rohan át.“

A véleményeket s képzeteket igen természetesen első sorban magunkban kell vizsgálunk s azokat kipróbálva megtisztítunk. Persze, ez nem könnyű dolog. „Csudálható-e — kérdi — ha irtózunk eltörni azon üvegeket, melyek oly kedves színben mutatják nekünk a tárgyak szigorúságát vagy szemeinket kimélve alkonyítják a perzselő sugarak vakító fényét?“

Nehéz „a gyarlóságunk szötte leplet elvonni“ „az igaznak mennyei szobráról.“ „Kemény szikláról pattannak lövőjüket sértve vissza a mások megrögzött elítéletei ellen bocsátott nyilak.“

Ő első sorban a saját képzeteinek s véleményeinek hibáit s hiányait vizsgálja s mint öcseseinek mondja: hozzájok intézi megjegyzéseit, a melyek azonban másoknak, a haza ifjainak is szólnak. Mindjárt megrója, „hogy íróink annyit hizelkedtek nemzetünknek.“ Ő épen a könyv útján kíván hatni, mert, a mi írva van, „azt nem tartozunk magunkra venni, hihetjük; vagy legalább mutathatjuk, mintha hinnők, hogy másokról mondatott s így a másnak mondatottat hajlandóbbak vagyunk magunk elfogadni.“

Igen jellemzők ama sorai itt, melyek szerint a sors oly helyzetbe állította, hogy neki nem sokan használhatnak, kevesen árthatnak, ennélfogva elég erőt érez magában azt mondani: „Üss, csak hallgass meg.“

Bizonyára hibáztatják majd némelyek, hogy haza s hazafiak hiányait így ecseteli. Ezzel szemben azzal a hasonlattal védekezik: „Hogy Elis királya pajtáinak tisztítása hihetőleg szemet s orrot sértő undor munka volt, annak nem a tisztító, hanem Augiás és számtalan barma volt az oka.“

De a bajok feltárása szükséges, mert „nem igyekeznek az magát orvosolni, ki betegségét nem tudja.“

Könyvében szól az „előítéletekről s azok okairól általán véve“, majd pedig „némely előítéletekről s az azokból származó hibákról egyenként.“

Általánosságban elmondja, hogy egész könyvtárt tömne meg, a mit írnia kellene minderről. De ő csak vaktában nyúl az előtte ismeretesek halma közé. Ha igyekszünk „magunkat meglesni, rajta kapni“, akkor már ezek között is akadunk valamely bennünk rejtőző előítéletre.

Régi és új mellett s ellen uralkodó előítéletek czímen azt fejtegeti, hogy szeretjük a megszokottat, a régit, e mellett vágyunk minden szokatlanra, minden újra, holott „a régi, a megszokott csak úgy maradhat fenn, ha ahhoz változás nem járul s újság csak úgy lehet, ha a régi megszűnik lenni.“ Ez a „két ellenkező s egymást kölcsönösen megsemmisítő érzés együtt s egymás mellett van s uralkodik mindenkiben“. Ez a két ellenkező törekvés a maga helyén javító, mivelő, boldogító, enyhítő hatású; de rontó, butító, örömtelenítő, gyötrő, „ha helytelenül van alkalmazva.“ Egy sikerült hasonlata világítja ezt meg jobban: „Azon erő, mely egy műalkotmányt támogat s védve tart fenn, ha oda teszszük, hol mozgásának kell történnie, megállítja azt s káros akadálylává válik: ellenben az újuló mozgás rugója ront, tör azon részeknek vétve, melyeknek változás nélkül kell maradniok. A régi szeretete, a megszokotthoz ragaszkodás ott, hol javítani, újítani, előre haladni, azaz mozogni kellene, kemény akadálya minden hasznos munkásságnak. Ellenben felbont, szétromtva megsemmisít az újítás vágya, ha azon tárgyakon uralkodik, melyek fennmaradása hasznos, szükséges.“ Akár a régi mellett az új ellen, akár az új mellett a régi ellen foglaljunk merev állást: egyaránt káros. „A régihez ragaszkodó előítéletek kizárják a derülő ész újult s újító sugarait: azért homályt szülnek, sötétséget terjesztenek s peshedés, rothadás következtök. Az újat pártoló előítélet pedig ellensége a csendességnek, örökké futó képet vadász; emésztő tűz ez s mindent felforgató szélvész.“ Aztán fejtegeti az új mellett régi ellen a házi körben, társaságban s polgári életben előforduló előítéleteket. A polgári életben lábrakapó előítélet

kész a nemzeti sajtóság törlésére. „Kész felbontani, lerontani minden meglevőt s gyászos következéseit pusztulás s vér szokták bélyegezni. Mentse az ég hazánkat, — így sohajt fel — ily elfogultságok szülte vágyásoknak erőre kapásitól.“ Nem vagyunk ugyan mentek a régi elleni balvéleményektől, főképp házi s társasági köreinkben; de mégis azt hiszi, sokkal inkább bánatnak minket a régihez ragaszkodó s minden újat s újítást visszataszító előítéletek.

Hosszasan foglalkozik a régi idő magasztalásának eredetével, aztán azt az okoskodást vizsgálja, mely a régit csak azért pártolja, hogy régi s az újat, csak mivel új.

Fölveti, hogy rég elmúlt dolgokat miért vagyunk hajlandók magasztalni?

„Az elmúlt rossznak s fájdalomnak kedvetlen emléke vagy kedvessé s örömmé válik annak tudása által, hogy már elmúlt s átestünk rajta, vagy legalább enyhül; a kedves emlékeket pedig a visszaóhajtás és gyors múlásokért való bánkódásunk bájos színbe öltöztetik“. Az ember rendszerint szebbnek, jobbnak látja a múlt időt, mint a mostanit s erre vezethető vissza a régi kor magasztalása s a mostani ócsárlása. „Önnön múlt idejének gyors s véletlen lefolyta az, mely után majd mindenki sohajt; ez azon tenger, mely teste erejét, virító egészségét, szép ifjúságát s annak minden örömeit elnyelte, vagy elnyeléssel fenyegeti“.

Megvilágítja ama régi, sokak által felállított elveket, hogy „tartozunk megbecsülni, fenntartani, a mit eleinktől mintegy hagyományban kaptunk“, „hogy a régi a múlt böles kor szüleménye, az új pedig a mostani, tehát ifjú, az az éretlen kor magzatja.“ Sokszor nagyon is kevés okunk van a régit magasztalni. S itt nem kisebb alakokra mutat, mint két nagy királyunkra, Nagy Lajosra s Mátyásra, a kiknek korát — a sok szép, fényes vonás mellett is elhomályosítja egy vagy más jelenség. Nagy Lajos korát *durvának* mondja, míg Mátyásét önkény jellemzi s felrója, hogy keveset tett a magyar nemzetiségért.

„A török járom, idegen önkény, visszavonás, üldözés, belső háborúk, külső nyomás borzasztó képekkel töltik minden lapját történeteinknek“.

„Illő s hasznos is, hogy költőink minden szép vonást, hőstettet s nemzeti nagyság villanatját, mely itt-ott viszontagságaink sötét éjjelét átszikkasztá, hévvel fogják fel s dicsőítik: szent tartozás

ez, lelket emel s minden jól alkotott szívet erős hatással buzdít szépre s nagyra! — csak azt ne igyekezzenek az ilyenek hazafitársaikkal elhíttetni, hogy a magyarnak esillaga már elhúnyt, vagy hogy diesősége, boldogsága napjait, férfikorát már túlélte“

Elfogultság nélkül eleinktől mit se irigyelhetünk az utóbbi századokból.

„Árulás, párdűh, hízelkedő mászás mindennapiak valának: tudás kevés s mily kevesek körébe zárt; a még durva anyai nyelvet mennyire nyomta el sokban homályt terjesztő diák nyelv!“ „Gondoljuk el, hogy akkori nagyjaink magyarul szólni előbb féltek, utóbb szégyeltek, míg később maradékaikkal együtt el is felejték“.

„Akkoriak nyírták le bajuszukat, vették le honi öltözetüket, s vetkezék le nemzeti szokásaikat“.

Azzal végzi e fejezetet: Ne vessünk el semmit csak azért, mert régi; de mellőzzük a régit, ha rossz. Ne ragadjunk meg semmit, csak azért, hogy újság; de ha jó, fogadjuk el, ha bár hire-helye sem volt azelőtt. „Ne szeressünk semmit csak azért, mivel hajdani“, hanem azt nézzük: jó-e, hasznos-e? Az ilyet oltalmazzuk, „de attól se zárjuk el a haladó kor gátolhatatlan s mindenre beható munkálását.“ Nagyon is szükség volt ezekre a józan oktatásokra akkor, mikor a nemzetet az önimádás s elbizakodottság betegsége is bénította. Mint Széchenyi, úgy ő is a jövőbe fordította tekintetét.

A dolgok belső s külső becsők körüli előítéletek cz. fejezettel számos apró társadalmi félszogséget, fonákságot ostoroz.

A „külső ügyesség, tetsző alak, díszesség“, a „külső máz“ nem elég „a belő míveltség s velős tudás“ hiányainak a palástolására, de azért keresni kell a „lelki s testi tökéletesedés közt az egybehangzást“. Némelyek készakarva mutatnak „külső gondatlanságot s ügyetlenséget, mint belsejökre fordított gondjok s lelki ügyességük jelét“. Azt mutatja ki, mily káros ez a balvélemény. A társaság rendszerint kemény büntetést szab azokra, kik elmellőzik a törvényeit. Egy bizonyos műveltségre — kevés szorgalommal elérhető a megkívántató mennyiség — mind külső, mind belső tehetségeinket illetőleg szert kell tenni. Akár a testieket, akár a lelkieket mellőzzük „rút s káros esorba s csonkaság a következése“. Itt a legaprólékosabb esetekig leereszkedik a fonákságok felsorolásánál abból az alapgondolatból indulva ki, kötelességünk ügyelni, hogy „külsőnkben, magunk viseletében s tartásában ne legyen olyan, a mi másoknak utálást, botránkozást, unalmat s több más ily kedvetlen érzést okozhat“. Még az evés módjáról sem feledkezik el.

E fejezettel, mely az illemszabályok foglalata, arra az eredményre jut, hogy „a társasági rendszabások s köteleességek“ mindenkire egyformán kötelezők s azok alól magát ki nem vonhatja senki.

Születés s polgári helyzet körüli előítéletek cz. fejezete már egy nagyobb szabású kérdéshez, az ő életének egyik nagy elvéhez vezet. Párbeszéd alakjában festi meg a parasztság származás helyzetét.

„Nálunk a születési s származási előítéletek közt“ egyike a legmegbotránkoztatóbbaknak, a legveszedelmesebbeknek a parasztság megvetése a mágnások s nemesek részéről. Hogy ennek oka a nemességben, vagy a parasztságban keresendő-e? Ezt tárgyalja egy baráti társaság, érdekesen érvelve hol egyik, hol másik részen. Abban megállapodtak, „hogy a parasztságot megvetni s avval rosszul bánni, keresztyéni s polgári bűn.“ Az egyik hang keményen elítéli a nemességet. Ez „az ország nagy részében többnyire bárdolatlan, vastag tudatlanságban, galád korhelységben s lusta henységben öli el idejét addig, míg a minden terheket hordó parasztság véres verítékkal műveli a földet, mely neki szigorú élelmén kívül csak egy hideg sírt ad“, s míg vérével oltalmazza a hazát, abban ő nem is polgári tag. Csak terhes köteleességei vannak, s csak igen kevés szabadsága. A mikor ezt mondja, ugyanakkor látja „a nemzet nemesb részének jobb érzésében“ derülni a hajnalt. „Az idő érik — úgy mond — s eljő a kor“, midőn a törvény méltóbb sorsot ad a parasztnak.

Egy másik hang fölszínre veti az aggodalmakat, hogy törvényesen most egyszerre javítsák a földnép állapotját, arra nincs még megérve sem a nemesség, sem a parasztság. A nemesség szegény, ragaszkodik jogaihoz, a pillanatnyi haszonért nagyobb áldozatokra aligha hajlandó. A parasztság művelésére is gond fordítandó. „Falusi iskolák, idegen nyelvűek megmagyarosítása, nép kezébe illő, észt s szívetképző jó kézikönyvek, ezek a fő dolgok, ezeket kell előrebocsátani.“

Egy harmadik hang védelmébe veszi ugyan a nemességet, mely ma sokkal szelídebben, helyesebben bánik a paraszttal, atyáskodó gondot, védő részvétet, könyörülő kegyességet is sűrűn lehet találni, de szót emel a parasztság helyzetének sürgős orvoslása érdekében, mert nincs olyan törvényünk, „mely eléggé kezkeskednék arról, hogy a földesurak helyenként rosszul ne bánhassanak velők.“ Megvan „a gyászos alapszín“: az önkény. Azért a köznép művelését még meg kell toldani helyzetének javításával; eszt, ha műveljük, még keservebben éreztetjük vele az elnyomást. Mint hiszi a magyar nemzet újabb magatartása is reményt ad, „hogy a közlebbi országgyűlésen“ „be fogja valódi nagylelkűségét bizonyítani;

erre mutat a rendszeres küldöttség munkája s több vármegyének már tudva lévő az iránti véleménye.“

Ezeket a gondolatokat veti föl a társaság. Arról már, hogy a mágnások a nemesek ellen s viszont, miért viseltetnek annyi előítélettel, s ezen hidegséget s visszavonást szülő balvélemények honnan erednek, a saját gondolatait tárja fel. Ennek okát a nevelési félszegségekre viszi vissza, azzal az alapeszmével, hogy „a hol valódi műveltség, tudomány s érdem van, nincs ott büszkeség.“ A nem-mágnás nemesi rendnek is vannak előítéletei a mágnások ellen. A polgárság ellen meglevő balítéleteket sem hagyja figyelmen kívül. Kárhozzátja, hogy a mágnások s nemesek nagy része lenézi a polgárokat s polgári foglalkozásokat, pl. a kereskedést, a munkás mesterembert. Igen megszívlelni való tanúságot mond azzal, hogy „a kiből a társaságnak igen hasznos tagja, egy magát jól bíró mesterember lett volna, lesz rossz pap, bárdolatlan kántor, vagy pervesztő prókátor, kiknek úgy is az elégen túl vagyunk nálunk felesleges száma.“ A művészetnek sincs becse. „Csaknem éhségre van az nálunk kárhozzátva, kire a Charisok mosolyogtak.“

A mágnás és nemmágnás elé a „nemzetiség“ művelésének s gyarapításának, a polgári alkotmány fenntartásának s erősítésének célját tűzi, a mire „józan s buzgó törekedés vezethet az egyetértés útján.“ A polgárság az őt megvető nemesi rendet gyűlöli s elidegenedik a nemzet ügyétől, mert a polgári alkotmány, míg a nemesi rendnek annyi just ad, neki keveset juttat, azért inkább elnyomni törekszik azt.

E fejezet befejezéseül azt fejtegeti, hogy „a köztünk élő külön nyelvű s fajú népeknek egymás ellen táplált sok előítélete s az abból származó idegenség, sőt gyűlölség s ellenséges törekedés „keserves veszélye“ hazánknak. Nálunk sokféle a nyelv, a vallás, a szokás, a nemzetiség, a mi veszedelmet okoz, ha az alkotmány malasztjait nem terjesztjük ki egyenlően mindenkire. Mi lehetne a magyarból — sóhajt föl — ha a különböző nemzetiségek s felekezetek levetkeznének minden mellékes tekintetet s aprólékos előítéletet s atyafiságos kezét fognának egy célra, a haza boldogítására. Buzgón foházkodik végül a szeretet és világosság atyjához, hogy mindenkiben csak az

embert s hazafit tekintsük s soha se azt, hogy melyik felekezethez tartozik valaki. Tartsuk örökké eszünkben — úgymond — hogy a gonosz, midőn jót gátolni s jókat egybezavarni akar, mindig felekezeti gyanút s gyűlölséget szokott az emberek közé hinteni.

A *hon melletti* s a *hon elleni előítéletekről* szól azután.

A hon melletti előítéletek ez. fejezet azon alapgondolat körül forog, hogy szeressük a magunkét; de ne határozzuk el eleve, hogy rossz a másé, ha mindjárt jó is ez. Elítéli „a czéhbéli kényszerítő rendszabásokat“, mint a melyek előlik a szabad versenyt s így útját szegik a haladásnak. Hazánk hátra van a szőlő művelését, a bor kezelését illetőleg is. „Boraink melletti előítéleteink nevetségesek, károsak is“, „mert miattok“ nem igen fáradoznak „boraink javításán“.

„Hazánk tejjel s mézzel folyó egy ország — azt mondja, — csak az a baj, hogy nagyrészt a magunk restsége miatt a tejenek más szedi le fölét, s a mézet tolvajméh hordja el“.

Tovább megy. „Történeteinkben lelket emelő példái ragyognak a hősi elszántságnak, a legnemesb merészségnek s most is ki jobb katona a magyarnál?“ De azért magunkat ne tartsuk többre, s másokat kevesebbre, mint a hogy van valósággal.

Nagyon el van terjedve az a balvélekedés: szép törvényes szabadságunk s egész nemzeti létünk arra van alapítva, „hogy a magyar nemes semmit sem fizet s terhet hordani nem tartozik“.

Első sorban is az a kérdés: kinek-kinek mennyi a befolyása hazája nemzeti létébe.

A valódi törvényes szabadságnak mások a föltételei, melyeket három pontban körvonaloz:

1. Az az ország él a legtörvényesebb szabadsággal, „hol az egész nemzet minden tagjai közt a polgári lét munkásan van elosztva s annál fogva mindenki hona s önsorsa elrendelésében képviselői által részt véve foly be“, a hol nem oldoz fel senkit semmi önkény törvényes kötelességeinek teljesítése alól. Ez adja meg az értékét polgári alkotmányunknak.

„Hogy e vonásokat polgári létünkben feltalálhatni, az dagasztja keblünket nemes büszkeséggel: azért tiszteli minden hazafi — mily jellemzők e szavai! — a magyar dicső koronát, mint védszentségét, s minden igaz magyar azért határtalanul hív királyához, s végső lehelletéig védője törvényeinek. Ellenben gyengélkedés, polgári létünk bágyadtsága, elmaradság, szóval minden feltalálható hiány onnan ered, hogy a fentemlített életvonások létünk képének csak egy-két részében vannak s nem mind tisztán s határozottan vonva.“

2. A valódi szabadság másik alkotó része azon alapszik, „mennyiben részesül ki-ki honja boldogításában s mennyit lehet s kell annak szolgálnia.“ Mily fölemelő szép ez a mondása: „Kétségen kívül az a nemzet legvirítóbb, mely közt legtöbbnek van legtöbb tehetsége az egésznek használnia.“

3. A szabadság harmadik biztosítója: mindenkinek önművelésére és sorsa javítására szabad kezét adni s szabad munkálódási kört. Minden szava ragyogóan szép, a mit ezzel egybefüggően mond: „Haza s király hasznára a hon oltárán értéket s vagyont áldozni szép meghívás, édes kötelesség, de ismeretlen célra, más önkényétől kényszerítve csak egy fillért is fizetni, keserves, borzasztó, lealázó“.

Folytatólag ama sarkalatos mondások mellett böleselkedik, hogy „a társaságnak valódi hatalma erkölcsi erejében van,“ „minden polgári alkotmánynak“ „a lelki erő műveltsége“ az alapja. „Mentől műveltebb, minél esinosultabb egy nemzet, annál erősebb és hatalmasabb.“ „A zsványokból összeállott Rómát az ész s műveltség tette nagygyá, felségessé.“ Szóval „egy nemzet meggazdagulásának egyedüli kútfeje lelki műveltsége.“ A lelkierő szülte gazdagságnak pedig a munka a táplálója. Egy szegény nemzet hatalmas sem lehet, s nem lehet szabad sem. „Ha valami szerencsés körülmények polgári lét s szabadság napját derítnek is fel reá, — hamar átfutnak rajta a múlt sugárok.“

A műveltség értékre, ez hatalomra, a hatalom szabadságra vezet „A szabadság függetlenség“ — fejtegeti tovább.

Az a mondás „legyünk szegények, de szabadok“, arra a helyzetre illet, hol az ember egy kis társaság szűk határai közt más nemzetektől elszigetelve nem volt kénytelen lelki erőre s műveltségre nézve megbírkózni másokkal. A szegény gyenge, a gyenge szolga s zsákmánya a hatalomnak. S itt, mint már mondók, Széchenyi gondolatkörében leljük Wesselényit.

DR. PETRI MÓR.